

evangelizaciji, propovijedanju i svjedočenju uopće. Mnogima će ova knjiga, kao i meni, otvoriti nove vidike i potaknuti na svježa razmišljanja.

Međutim, upravo kada razmišljam o preporuci ove knjige, na pamet mi pada i prva kritika. Istina, čitanje ove knjige iziskuje *krepost ustrajnosti* zbog njezina tehničkog jezika. Kršćanima koji nisu vični čitanju moralne teologije autor nipošto ne smije zamjeriti ako i odustanu. Ovo zapravo nije kritika, nego poticaj da monografiju pretoči u djelo koje će biti nešto pristupačnije onim misijskim amaterima koje možda više zanima njezina praktična primjena nego teorijska utemeljenost. Uz to, smatram da je autorov zaključak ipak trebao biti dio četvrtoga poglavlja tako da Sveto pismo zbilja bude temelj izlaganja njegova misijskog modela. Nedostajalo mi je i malo bolje uklapanje Akvinčeve moralne teologije u protestantsko shvaćanje opravdanja i posvećenja.

Unatoč ovim blagim kritikama, želim ponoviti da je Niebauerova monografija izrazito vrijedan i koristan doprinos misijskoj i moralnoj teologiji. Stoga bi ova knjiga trebala biti obvezno štivo za svakoga (potencijalnog) teologa, profesionalnog i amaterskog misionara i pastora.

Miroslav Balint-Feudvarski

Stanko Jambrek

Crkva za sva vremena i sve kulture

Zagreb: Biblijski institut, 2022., 362 str.

U izdanju Biblijskog instituta krajem 2022. godine na tržište je izašla nova knjiga dr. Stanka Jambreka *Crkva za sva vremena i sve kulture*. U svom dugogodišnjem radu Jambrek je objavio čitav niz autorskih i uredničkih knjiga, a ova zadnja bavi se ekleziologijom, konkretnije, kako izgleda crkva koju je Bog zamislio da djeluje u svim vremenima i kulturama.

U *Uvodu* autor naznačuje ključnu ideju svoje knjige koja glasi da biblijski model crkve sadrži Božje (*nepromjenjive*) i ljudske (*promjenjive*) elemente te da ono što je od Boga u crkvi ne smije se mijenjati, a mijenjati se može i mora sve ono što je došlo od ljudi. Ljudski pak elementi trebaju biti u skladu s riječi Božjom i vodstvom Svetoga Duha kako bi crkva plodonosno vršila Božju volju. Autor navodi da su najveći problemi u povijesti crkve, kako lokalne zajednice vjernika, tako i denominacija, nastali onda kad su ljudi u žaru obnove i promjena mijenjali Božje nepromjenjive elemente crkve, a zacementirali ljudske elemente.

Na tragu tog uvoda u prvom poglavlju *Podrijetlo crkve* autor analizira podrijetlo i značenje riječi *crkva*, nudi definiciju pojma crkve te pokazuje kako različite crkvene denominacije i tradicije definiraju pojam crkva. Nakon toga usmjerava

se na značenje pojma *poziv* u definiciji crkve te promišlja značenje pojmova kao što su: lokalna i sveopća crkva, kućna crkva, gradska crkva, regionalna i sveopća crkva.

Drugo poglavlje *Modeli crkve* raspravlja o tome kako nastaju modeli crkve i u ostatku poglavlja razmatra ih u tri kategorije: a) modeli crkve koje danas kreira svakodnevni život; b) modeli crkve koje su kroz povijest osmislili ljudi; c) modeli crkve utemeljeni u riječi Božjoj. U prvoj kategoriji autor raspravlja o sljedećim modelima: *vjerski servis, vjerska korporacija, vjersko kazalište, vjerska učionica, religiozna udruga, turistički autobus, kršćanin nedjeljom, ateist ponedjeljkom* te model crkve *iGod app*. U drugu kategoriju autor smješta sljedeće modele: *crkva kao institucija* te *crkva kao denominacija*, time da model crkve kao institucije autor nadalje dijeli i razlaže na sljedeće podmodele: *crkva kao mistično zajedništvo, crkva kao sakrament, crkva kao navjestiteljica, crkva kao sluga* te *crkva kao zajednica učenika*. Raspravljajući o modelima crkve ukorijenjenima u Božjoj riječi, autor se usmjerava na razne slike kojima Biblija opisuje crkvu, pa se tako raspravlja o: a) slikama iz sustava vlasništva; b) slikama iz područja funkcioniranja ljudskog tijela; c) slikama iz područja predbračnoga, bračnog i obiteljskog života; d) slikama iz područja graditeljstva; e) slikama iz područja poljodjelstva; f) slikama iz područja stočarstva i ribarstva; g) slikama iz vinogradarstva, a posebna cjelina bavi se idejom crkve kao „grada“, tj. „nebeskoga građanstva“. U ostatku ovog poglavlja autor raspravlja o tome kako uspostaviti model crkve za 21. stoljeće koji će odražavati biblijski model crkve.

Treće poglavlje *Svrha crkve* govori o svrsi postojanja i djelovanja crkve uz naglasak autora da crkva ima samo jednu svrhu - proslavljanje Boga vršenjem Njegove volje iskazane Njegovom Riječi pod vodstvom i u sili Duha Svetog, a ta se svrha nadalje očituje u trima ključnim područjima ljudskog življenja – u štovanju Boga, služenju Bogu među vjernicima i služenju Bogu u svijetu. Autor nadalje raspravlja o svim trima područjima djelovanja crkve s namjerom da pokaže kako zdrava crkva treba imati balans u svim trima područjima jer svako odstupanje rezultira time da se taj „kotač“ ne okreće ili se jedva okreće.

U četvrtom poglavlju *Službe u crkvi* autor se u uvodnom dijelu osvrće na krizu vodstva crkve potkraj dvadesetoga stoljeća koju su neki nastojali nadvladati primjenom svjetovnih modela vođenja, a druga pak primjenom biblijskih načela. U ostatku poglavlja autor raspravlja o biblijskom vodstvu crkve razmatrajući službe opremanja svetih koje je crkvi darovao Bog, služenje vodstvom malih skupina u crkvi te služenje starješina i đakona. Na kraju autor naznačuje neke važne teme povezane sa služenjem u crkvi, a tiču se pitanja autoriteta u crkvi.

Peto poglavlje *Obredi crkve* donosi nam autorovo promišljanje o dvama obredima koja je Isus zapovjedio crkvi da čine: krštenje i Gospodnju večeru. Budući da se crkve reformacijske baštine po ovom pitanju razlikuju od Katoličke Crkve, pravoslavnih te protestantskih crkava, ovo poglavlje donosi pregled razumijeva-

nja i prakticanja tih obreda u spomenutim crkvama. Govoreći o krštenju, autor prvo raspravlja o biblijskom značenju krštenja da bi se potom usmjerio na pitanja kao što su: uvjeti za krštenje, vrijeme krštenja, značenje krštenja te obrađuje odabrana pitanja povezana uz praksu vršenja obreda krštenja. Što se tiče Gospodnje večere, autor prvo raspravlja o nazivima koje različite crkvene tradicije koriste za taj obred da bi se nakon toga usmjerio na sam čin ustanovljenja Gospodnje večere te njezin značaj. Nakon toga autor raspravlja o činu Gospodnje večere u kontekstu bogoslužja te obrađuje odabrana pitanja o Gospodnjoj večeri. Na kraju poglavlja samo se kratko spominju ostali obredi kao što su: prinašanje djece, vjenčanja i pogrebi te obred pranja nogu.

Šesto poglavlje *Jedna, sveta, sveopća i apostolska crkva* posvećeno je analizi ovih triju pojmova, uz autorovu napomenu da ga ovdje prvenstveno zanima biblijski nauk o crkvi te stoga ovdje ne raspravlja o povijesnim okolnostima, zbivanjima, raspravama, definicijama ni vjeroispovjednim izričajima koje su usvojili crkveni sabori niti se bavi popularnim suvremenim teologijama i dokumentima na temu ekumenizma. Na kraju poglavlja autor se ukratko posvećuje temi odvojenja jer je nemoguće i neodgovorno govoriti o jedinstvu, svetosti, sveopćnosti i apostoličnosti crkve, a ne govoriti o odvojenju. Da bi se ljudi mogli ujediniti u nečemu, moraju se prvo odvojiti od nečega i stoga temeljno pitanje za crkvu danas jest: s kime i u čemu će se ujediniti i od čega će se odvojiti?

Sedmo poglavlje *Crkva i građanske vlasti* raspravlja o odnosu crkve prema građanskim vlastima. Autor ističe kako je Bog na zemlji uspostavio tri institucije s autoritetom: dom, crkvu i građanske vlasti. Svaka je od tih institucija specifična, raspolaže ograničenim Božjim autoritetom, ima određeno područje utjecaja i djelovanja te svaka od njih treba ostvarivati Božje svrhe. Bog je svakoj od tih triju institucija dao različite ovlasti, a one se u ostvarivanju Božjih svrha isprepliću i nadopunjavaju. U ostatku poglavlja autor se bavi temom funkcije građanskih vlasti te dužnosti kršćana prema građanskim vlastima.

Osmo poglavlje *Biblijska dinamika života crkve* nastavlja se na ranije definiranu svrhu crkve koja se sastoji od proslavljanja Boga Oca, Isusa Krista i Svetog Duha na način koji uključuje štovanje Boga te služenje Bogu u crkvi (izgradnja) i u svijetu (evangelizacija). I ovdje autor pobliže razrađuje dinamiku života crkve u tim trima područjima. Ističući kako bi crkva trebala razvijati sva područja služenja Bogu jer će samo tako moći biti dinamična crkva koja kontinuirano proslavlja Boga, autor se usmjerava na tematiku odnosa koje vidi kao ključ za dinamičan život crkve i zajedništvo u proslavljanju Boga, na tematiku suverenosti Božje nad crkvom, na ulogu Svetog Duha u životu crkve i njegovo djelo pojašnjavajući značenje krštenja Duhom Svetim te darove Duha koje onda i pobliže opisuje. Također, ovdje se autor ponovo vraća na promjenjive i nepromjenjive elemente u životu crkve i u svjetlu toga govori o temama kao što su: struktura i vodstvo crkve, bogoštovlje crkve te načini služenja crkve u svijetu.

Uz *Zaključak* knjiga na kraju donosi Rječnik povijesno-teoloških pojmova u kojem autor dodatno i dublje definira te pojašnjava odabrane pojmove, popis literature, kazalo imena, kazalo pojmova te kazalo uputnica na Bibliju.

Autor u ovoj knjizi pristupa temi sustavno obrađujući temu ekleziologije kroz prizmu modela, usmjeravajući se na promjenjive i nepromjenjive elemente u crkvi, a to radi tako što odabrane ekleziološke teme promišlja kroz biblijsko-povijesnu perspektivu. Autor u uvodu jasno ističe kako suvremeni teolozi i njihove ekleziologije nisu u središtu njegova istraživanja i pisanja, već mu je fokus na Svetom pismu što se očituje u količini svetopisamskih tekstova koji prožimaju svako poglavlje knjige te u njihovu tumačenju i pojašnjavanju. Također, autor ove knjige dobro poznaje narav i problematiku crkava reformacijske baštine u Hrvatskoj o kojima piše budući da je niz godina aktivno obavljao pastoralnu službu. Nadalje, knjiga je plod dugogodišnjega proučavanja Biblije, iscrpnih povijesnih i teoloških studija, višegodišnjega pastoralnog i misijskog služenja te predavanja iz povijesti crkve i teologije. Autor je tijekom više od trideset godina služenja u evanđelju imao prigodu posjetiti i proučavati djelovanje brojnih megacrkava te dinamičnih duhovnih pokreta koji su značajno utjecali na globalno kršćanstvo kao što su: Willow Creek Community Church (Chicago, SAD), New Life Church (Colorado Springs, SAD), Lakewood Church (Houston, SAD), Deeper Life Bible Church (Lagos, Nigerija) te brojnih manjih sjevernoameričkih i europskih crkava. Sve to snažno je utjecalo na njegovo proučavanje i primjenu Biblije te na kritičku analizu nastajanja, razvoja i djelovanja različitih organizacijskih oblika okupljanja kršćana i njihova razumijevanja Biblije te njihova nauka.

Knjiga *Crkva za sva vremena i sve kulture* napisana je prvenstveno za čitatelje u Hrvatskoj. Autor se prije svega obraća vjernicima crkava reformacijske baštine pišući o ekleziologiji tih i takvih crkava, no knjiga se može koristiti kao obvezna ili izborna literatura u obrazovanju ili pak kao izvor svima onima koji se bave teološkim ili društvenim istraživanjima manjinskih vjerskih zajednica u Hrvatskoj. Interes za objavljivanje ove knjige počiva na činjenici da autor obrađuje ekleziologiju jedne vjerske tradicije koja u hrvatskom kontekstu nije toliko brojna, ali na svjetskoj razini predstavlja jednu od vodećih kršćanskih tradicija. U vremenu kada je cijeli svijet jedno „globalno selo“, kada se naglašavaju prava manjina te kada se razvija dijalog i ekumenizam između različitih kršćanskih tradicija, ova knjiga svojim sadržajem nudi jedinstveni doprinos na našem tržištu.

Ervin Budiselić